

Nicolae Isar

Evocări istorice. 1821-1918

*VoluM dedicat
Centenarului Marii Uniri*

*Memoriei tatălui meu, Ștefan,
participant la Marele Război de
Întregire Națională (1916-1918)*

Prof. univ. dr. Nicolae Isar

Evocări istorice. 1821-1918

*Volum dedicat
Centenarului Marii Uniri*

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2018

Colecția ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Nicolae Isar

Coperta: Monica Balaban

Foto coperta: http://stiri.tvr.ro/arcul-de-triumf-monument-simbol-al-bucurestiului-re-inaugurat-cu-ocazia-paradei-militare-din-1-dec_80973

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ISAR, NICOLAE

Evocări istorice : 1821-1918 : volum dedicat Centenarului Marii Uniri /
Nicolae Isar. - București : Editura Universitară, 2018
ISBN 978-606-28-0708-5

94

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062807085

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2018

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

Cuprins

Prefață	7
I. Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu	9
1. Premisele și contextul declanșării revoluției.....	9
2. Desfășurarea și afirmarea programului revoluționar	34
3. Sfârșitul revoluției	60
4. Însemnătatea revoluției și urmările sale; Tudor Vladimirescu – simbol al redeșteptării naționale a românilor	66
II. Revoluția de la 1848 În Țările Române	74
1. Contextul internațional și situația specifică a Țărilor Române la 1848	74
2. Mișcarea revoluționară din Moldova (martie 1848)	84
3. Revoluția din Țara Românească (iunie-septembrie 1848)	91
4. Revoluția românilor din Transilvania (1848-1849)	124
5. Însemnătatea revoluției de la 1848 pe teritoriul Țărilor Române; semnificația legăturilor inter-românești și a mesajului pan-românesc	149
III. Unirea Principatelor Române (1859)	153
1. Principatele Române sub regimul Convenției de la Balta – Liman; domniile lui Barbu Știrbei și Grigore Al. Ghica	153
2. Emigrația română și opera ei de propagandă în Occident în anii 1848-1852	158
3. Românii și războiul Crimeii	167
4. Problema Unirii Principatelor în dezbaterile diplomației europene (1855-1856)	173

5. Organizarea luptei interne pentru Unire și însemnătatea Adunărilor ad-hoc	177
6. Conferința de pace de la Paris; conținutul și însemnătatea Convenției din august 1858	184
7. Dubla alegere ca domnitor a lui Al. I. Cuza - actul decisiv al Unirii Principatelor	191
IV. Cucerirea Independenței de stat a României (1877–1878)	196
1. Premisele proclamării Independenței de stat a României (9 mai 1877) și declanșării Războiului	196
2. Desfășurarea Războiului de Independență (1877-1878) .	204
3. Poziția României în cadrul Conferințelor de pace de la San-Stefano și Berlin	206
4. Însemnătatea și urmările Războiului de Independență	209
V. Războiul de Întregire Națională și Marea Unire (1914–1918)	213
1. România în anii neutralității (1914–1916)	214
2. Participarea României la război (1916–1918)	218
3. Realizarea Marii Uniri (1918)	222
Bibliografie	235

Prefață

Lucrarea de față se constituie într-o reeditare a textelor dedicate marilor evenimente politice care au marcat procesul făuririi României moderne, pe care le regăsim în volumul nostru de sinteză, *Istoria modernă a românilor. 1774-1784-1918*, apărut la Editura Universitară în anul 2006, câteva dintre ele fiind reproduse și în alte lucrări ale noastre.

Cum se știe, realizarea idealului desăvârșirii unității naționale de la 1 Decembrie 1918 – însumând și actele anterioare, din martie și noiembrie, ale Unirii Basarabiei și Bucovinei – s-a constituit într-un rezultat al aspirațiilor marcate cu deosebire de marile evenimente istorice din epoca modernă, începând cu revoluția din 1821.

Semnălele acestor aspirații fuseseră dat cu mai bine de două secole în urmă de unirea Țărilor Române sub Mihai Viteazul. Însă, de la o operă înfăptuită sub presiunea evenimentelor externe și în anumite conjuncturi politice, trebuia să se treacă la una bazată pe o veritabilă conștiință politică, a elitelor, dar și, într-o bună măsură, a păturilor largi ale societății românești.

S-au înscris marile evenimente istorice din răstimpul unui secol care a precedat înfăptuirea Marii Uniri pe linia afirmării acestei conștiințe naționale, de la o etapă la alta, așa cum au fost: Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, Revoluția din 1848, Unirea Principatelor din 1859 („Unirea cea mică”), Războiul din 1877-1878, încheiat cu câștigarea Independenței de Stat, corolarul acestora constituindu-l Războiul de Întregire națională și Marea Unire din 1918.

Centenarul Marii Uniri trimite așadar la rememorarea acestor evenimente istorice, la eforturile generațiilor anterioare pentru înfăptuirea idealului unității naționale. Fără strigătul lui Tudor Vladimirescu împotriva nedreptăților și chemarea lui la „învierea neamului”, fără Revoluția română din 1848, care a scos în evidență coordonatele fundamentale ale poporului român, apoi, fără realizarea Unirii Principatelor în 1859 („Unirea cea mică”) și fără câștigarea Independenței de Stat a României, Marea Unire nu ar fi fost posibilă.

Astfel Centenarul Marii Uniri se constituie într-un simbol al aspirațiilor din trecutul nostru istoric, al luptei pentru asigurarea existenței națiunii române și a statului român modern. El reamintește de datoria mereu actuală de a păstra și consolida opera generațiilor anterioare, în ciuda unor chemări stranii la indiferență și delăsare.

Autorul

I. REVOLUȚIA DIN 1821

CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU

1. Premisele și contextul declanșării revoluției

1.1. Revoluția din Țara Românească condusă de Tudor Vladimirescu s-a înscris în seria evenimentelor de acest gen care s-au desfășurat în Europa în deceniile II-III ale secolului al XIX-lea.

Nu numai Sud-Estul european – aflat în bună parte sub stăpânire sau dominație otomană – a cunoscut în această perioadă mișcări și frământări cu caracter revoluționar, ci și alte părți ale Europei au fost contaminate de spiritul revoluționar. În Spania, în anii 1820-1823 se desfășoară lupta condusă de Rafael Riego împotriva regimului absolutist al regelui Ferdinand al VII-lea. În Italia, în anii 1820-1821, se declanșează insurecții împotriva unor regimuri absolutiste și a stăpânirii austriece (în regatul Neapole, sub conducerea generalului Guglielmo Pepe; în regatul Sardiniei etc.). De asemenea, în Portugalia, în anii 1820-1823 se desfășoară o revoluție împotriva absolutismului, după cum, o serie de frământări cu caracter revoluționar, de proporții mai reduse, se desfășoară și în diferite state germane sau în Franța.

Evident, o mai mare influență asupra stărilor de spirit din Principate au exercitat mișcările sau frământările din Sud-Estul european, în seria cărora, în primul rând se încadrează revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. În Serbia, răscoalele conduse de Caragheorghe și Miloș Obrenovici, prima declanșată în 1804, iar a doua în anii 1815-1817, duseseră, cu jertfe grele, la câștigarea autonomiei față de Poartă. Capacitatea de represiune a Imperiului Otoman s-a văzut subminată, la un moment dat, chiar din interiorul puterii, de manifestările de independență față de sultan

ale unor pași; în 1820, de pildă, Ali-pașa din Ianina (din sudul Albaniei) s-a răscolat împotriva sultanului, proclamându-se independent și încercând să atragă de partea sa nu numai pe albanezi, ci și pe sârbi, muntenegreni sau greci.

Un rol important în promovarea spiritului revoluționar în Sud-Estul Europei în această perioadă l-au avut frământările și mișcările din rândul grecilor, în seria acestora înscriindu-se întemeierea societății „Eteria”, la Odessa, în 1814, iar apoi, în 1821, mișcarea eteristă propriu-zisă desfășurată în Principate.

Ținând seama de deschiderea spre Europa și spre spiritul european pe care o cunoaște societatea românească, pe multiple căi, mai ales începând de la Revoluția franceză, suflul revoluționar, care chema popoarele la luptă pentru libertate socială și națională, nu putea să nu pătrundă și în Principate. Era corectă în acest sens observația pe care, în 1821, o făcea un profesor francez, François Récordon, aflat în anii anteriori la București: „Știrea revoltei lui Ali-pașa, aceea a mișcărilor din Spania și Italia – scria el – ajunseseră în Valahia, făcând în mod sigur o serioasă impresie asupra grecilor și valahilor, redeșteptând fără îndoială în ei o veche dragoste pentru libertate – o libertate pe care vechii greci și romani, din care ei spun că descind, o iubiseră și apăraseră atât de mult”¹.

1.2. Fără îndoială, cauzele preponderente ale acestei revoluții rezidă în starea deosebit de grea a Principatelor Române la începutul secolului al XIX-lea, atât pe plan intern, cât și extern; ecoul mișcărilor sau frământărilor revoluționare din alte țări va fi important, dar cu totul insuficient pentru a explica declanșarea mișcării condusă de Tudor Vladimirescu. De fapt, în afara cauzelor de bază rezidând în realitățile sumbre din Principate, așa cum vom vedea, ne interesează nu atât ecoul sau influența evenimentelor din afară, cât *contextul* intern și internațional care oferă prilejul declanșării acțiunii.

¹ Fr. Récordon, *Lettres sur la Valachie*, Paris, 1821, p. 16.

La capătul unui secol de abuzuri și nedreptăți, sub regimul domnilor fanarioți și dominației otomane, de extorcări fiscale incredibile, de alte nenorociri și calamități care aduseseră marea majoritate a populației într-o stare deplorabilă, la începutul anului 1821 era așteptat numai prilejul pentru declanșarea revoltei. El va fi găsit, pe plan intern, în starea de interregnum provocată în Țara Românească de moartea domnitorului Alexandru Suțu, iar pe plan extern, în frământările politice care prevesteau declanșarea luptei pentru independență a grecilor și care păreau a se conjuga cu perspectiva unui nou război ruso-turc, menit, pentru spiritele lucide, să ducă la distrugerea Imperiului Otoman.

Starea deosebit de grea a Principatelor Române, atingând un punct culminant sub ultimii domni fanarioți, este reflectată de numeroase izvoare, interne și externe. Mai ales călătorii străini subliniază în relatările lor contrastul izbitor dintre bogățiile naturale ale țării și starea de mizerie a populației, condamnând, de obicei, atât administrația abuzivă și coruptă a domnilor fanarioți, cât și dominația otomană.

În seria cauzelor care au dus la starea de mizerie a populației, în planul întâi majoritatea izvoarelor plasează fiscalitatea excesivă datorată obligațiilor față de Poartă, dar mai ales corupției și dorinței nestăvilite a domnitorilor fanarioți și colaboratorilor lor – boieri, greci, dar și români – de a se îmbogăți rapid pe seama masei contribuabililor. Referindu-se la extorcările fiscale ale domnitorului fanariot și ale clientelei sale, un observator străin al realităților românești, É. Gaudin, aprecia, după calculele sale, că profiturile familiei domnești, în fiecare dintre cele două provincii, Țara Românească și Moldova, se ridicau anual la suma de 3 milioane de franci, suma totală a veniturilor celorlalți dregători ai statului ridicându-se la 2/3 din această sumă, deci la 2 milioane de franci. „Moldova și Valahia – observa Gaudin – se vedeau astfel jefuite la

fiecare perioadă de 5 ani de 25 milioane franci, ceea ce pentru un secol totaliza suma enormă de 500 milioane franci”².

O serioasă creștere au cunoscut dările în timpul lui Ioan Caragea și Al. Suțu; de pildă, sub primul, între 1814 și 1817, oieritul a crescut de la 15 la 27 piaștri, vinăriciul de la 8 la 11 piaștri, iar dijmăritul, de la 10 la 17 piaștri, în același interval³.

Referindu-se la abilitatea și cinismul domnilor fanarioți în domeniul politicii fiscale, un izvor intern (Zilot Românul – Ștefan Fănuță) ne oferă amănuntul interesant că I. Caragea, înainte de a fugi din țară în 1818, cu o imensă avere, a procedat la o scădere bruscă a dărilor, „nu din vre-o milostivire”, ci „din pizmă, pentru ca cei ce vor domni după dânsul, să nu poată lua din țară mai mult”. Dar succesorul lui Caragea, Al. Suțu – menționează cronicarul –, cu ajutorul boierilor, uniți cu el, și cu mitropolitul grec Nectarie, a anulat această măsură; apoi, „rupse și jupui pre bietul norod, și era răul mare, că vrea să ia și mai mult decât Caragea, iar țara nu avea stare nici a zecea parte să-i dea, pentru căci Caragea, în cinci ani trecuți a tiraniei lui, n-au lăsat piatră să nu o mișce spre dăspuirea ei [...]”⁴. Desigur, când ne referim la fiscalitate excesivă, avem în vedere nu atât dările legale – exagerate –, cât abuzurile la strângerea dărilor, dările ilegale sau adaosurile ilegale; în Moldova, de pildă, după un calcul, suma dărilor ilegale, pentru intervalul 1812-1817, depășea cu mult suma dărilor legale (15 milioane piaștri, față de 10 milioane).

În strânsă legătură cu fiscalitatea apăsătoare, se află o altă importantă cauză a ridicării din 1821, subliniind și ea caracterul vicios al administrației domnilor fanarioți, și anume sistemul vânzării pe bani a funcțiilor administrative și bisericești. Despre

² E. Gaudin, *Du soulèvement des nations chrétiennes dans la Turquie européenne*, Paris, 1822, p. 54.

³ Apud Dan Berindei, *Revoluția română din 1821*, București, 1991, p. 73.

⁴ Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție Marcel-Dumitru Ciucă, București, 1996, p. 120.

acest viciu, adânc înrădăcinat în mentalitatea oamenilor de-a-lungul epocii fanariote și practicat pe scara slujitorilor statului, de la vârf până la cei de jos, de asemenea, avem numeroase mărturii. Administrația, în timpul domnilor fanarioți, ne apare, de fapt, cum reiese din izvoare, ca un sistem supraetajat de corupție având la bază venalitatea funcțiilor: domnul își cumpără tronul de la Constantinopol, plătind sume imense protectorilor săi pentru ca, instalat la tron, în țară, să scoată la vânzare cele mai înalte dregătorii ale statului, pe sume imense, pentru a-și achita datoriile, dar a rămâne cu o parte și pentru sine; la rândul lor, cumpărătorii înaltelor dregătorii – a vistieriei, în primul rând – vor proceda la fel, vânzând funcțiile subalterne, și așa mai departe, până la ultimul slujbaş, victima finală fiind bietul birnic de rând.

Ultimul dintre domnii fanarioți, Al. Suțu, cum ne spune un izvor intern, a fost, ca și Caragea, un maestru în aceste practici; făcea numiri de „obrazе cu dare de bani”, fiecare oferind cât putea mai mult, cei cu merite și calități personale, nedispunând de bani, rămânând pe dinafară; odată intrați în funcții, marii dregători, în vederea recuperării banilor – cum ne spune același izvor – începeau „a lua de la bietul norod tiranicește”⁵. Cea mai scumpă dintre înaltele dregătorii era marea vistierie, care ajungea la o jumătate de milion de piaștri.

Comună era și practica vânzării de către domn a titlurilor de boieri (caftane).

Obișnuită ajunge sub ultimii domni fanarioți și vânzarea înaltelor funcții bisericești. Este binecunoscut cazul numirii ca mitropolit a lui Dionisie Lupu, în 1819. Cum ne spune Zilot Românul, profitând de împrejurarea că boierii pământeni ceruseră instalarea unui mitropolit român în locul celui grec, Al. Suțu a folosit această împrejurare pentru a scoate de la competitori, cu „tarafurile” lor, un preț cât mai mare, chiar dacă cel înlocuit, Nectarie, era un grec; „victoriosul” între competitori avea să fie

⁵ *Ibidem*, p. 119.

românul Dionisie Lupu, care, cu prețul unui milion de piaștri, puneă capăt șirului de mitropoliți greci din Țara Românească⁶.

Cumpărarea cu bani a funcțiilor administrative și bisericești, desigur, constituia punctul de plecare pe calea abuzurilor și nedreptăților de tot felul; ea deschidea calea îmbogățirilor facile pe seama celor mulți. Se înfruptau din dregătoriile superioare boierii greci, veniți o dată cu domnul de la Constantinopol, dar și boierii români, disputa pentru ocuparea acestora fiind la ordinea zilei. O calamitate pentru țară era și administrarea mănăstirilor închinată de către călugării greci, veniturile acestor mănăstiri fiind scoase peste hotare.

Chiar dacă Poarta, la începutul anului 1819, în scopul atenuării competiției dintre familiile grecești pentru ocuparea tronurilor celor două Principate, hotărâse reducerea numai la patru a acestor familii⁷, o asemenea măsură nu a dus nicidecum la înlăturarea abuzurilor fiscale și administrative; chiar în anul 1819, noul numit, Al. Suțu, venea de la Constantinopol cu peste 800 de greci, care urmau să primească funcții și să se căpătuiască (după declanșarea revoluției lui Tudor Vladimirescu, în „Cererile norodului românesc” se va cere, în mod expres, alungarea nu numai a familiei ultimului domn fanariot, ci și a „slujitorilor” cu care el venise, considerați „ucigașii și jefuitorii țării”).

Fără îndoială că fiscalitatea apăsătoare, ca și administrația coruptă și abuzivă a domnilor fanarioți sunt strict legate de dominația otomană; observatorii străini, în mod firesc, le condamnă, de obicei, împreună.

Independent de acestea, monopolul turcesc asupra comerțului Principatelor, în ciuda limitărilor înscrise în hațișeriful din 1802, constituie și el un important factor care contribuie la starea de decădere a Principatelor, care prilejuiește numeroase

⁶ *Ibidem*, pp. 123–125.

⁷ Vezi Andrei Oțetea, *Un cartel fanariot pentru exploatarea țărilor române*, în “Scrieri istorice alese”, ediție de Florin Constantiniu și Șerban Papacostea, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980. pp. 203–212.

abuzuri. Compania din Principate a capanlăilor (negustori turci) de obicei cumpăra animale, produse animaliere și grâu la prețuri arbitrare, stârnind vii nemulțumiri în rândul localnicilor. Mai mult decât atât, monopolul se dovedea deseori deosebit de rigid și după satisfacerea nevoilor Porții, exportul de produse fiind greu de făcut; după relatarea lui Gaudin, turcii preferau să arunce cantitățile suplimentare de produse în Dunăre, decât să fie vândute altor state⁸.

Concluzionând asupra situației deosebit de grele a Principatelor în raport cu Poarta, acest călător trăgea următoarea concluzie: „Poporul moldovean și valah nu este deloc raia sau supus al Imperiului Otoman; el este numai tributar, dar situația sa nu este cu mult mai bună, ci apropiată de aceea a popoarelor raiale sau supuse locuind părțile situate dincolo de Dunăre”⁹. Iar un alt călător străin, de data aceasta un grec, dr. Marc-Pilippe Zallony, după 1821, reflectând la starea mizerabilă a țăranilor, avea să se mire cum aceștia nu s-au revoltat mult mai devreme, împotriva domnitorilor fanarioți și a boierilor uniți cu ei¹⁰.

1.3. Sistemul domniilor fanariote și dominația otomană au afectat grav starea țăranimii – clasa socială constituind marea majoritate a populației – dar au lezat în grade diferite și interesele celorlalte clase și categorii sociale, inclusiv interesele marii boierimi. Toate acestea vor fi interesate, într-un fel sau altul, atât în înlăturarea sistemului domniilor fanariote, cât și a dominației otomane.

Majoritatea marii boierimi – deci, partea constituită din boierii pământeni – urmărea, între altele, să-și asigure preponderența în viața de stat, să înlătore concurența boierilor greci la ocuparea funcțiilor, precum și starea de umilitoare subordonare la

⁸ E. Gaudin, *op. cit.*, pp. 54–55.

⁹ *Ibidem*, p. 49.

¹⁰ Marc-Filip Zallony, *Despre fanarioți*, traducere și prefață de N. Iorga și P. Balș, București, 1897, p. 75.

care îi obliga existența dominației străine; așa cum vom vedea, ea a îmbrățișat cu mult înainte de 1821 ideea înlăturării sistemului domniilor fanariote, totodată, pe linia unor încercări din trecut, era convinsă de necesitatea înlăturării dominației otomane.

Dacă, prin urmare, marea boierime îmbrățișa țelurile luptei de eliberare națională, țărănimea, precum și alte pături mijlocii ale populației (negustori, meșteșugari, chiar o parte a micii boierimi ș.a.) urmăreau importante restructurări sociale, înlăturarea abuzurilor și nedreptăților sociale, în general, datorate atât străinilor, cât și pământenilor; aceste categorii sociale adăugau, deci, la țelurile luptei de eliberare națională, țelurile luptei de eliberare socială, pe care marii boieri nu le aveau în vedere, aceștia din urmă dorind, în general, nu să-și piardă, ci să-și consolideze privilegiile.

Desigur, referindu-ne la participarea marii boierimi la mișcarea din 1821, vom observa, pe parcursul desfășurării evenimentelor, că definirea poziției participanților trebuie raportată mai degrabă la persoane, decât la grupuri sociale; vrem să spunem, firește, că vor exista și mari boieri – este drept, puțini –, capabili să înțeleagă rosturile luptei de eliberare socială și, deci, să accepte singuri renunțarea la privilegiile din trecut, să facă concesii în plan social, în numele interesului obștesc. Este drept că acest „specimen” de mare boier va fi de găsit, nu atât la 1821, cât în epoca de la 1848; dar conștiința națională – pe care marii boieri o aveau – nu putea să nu capete, încă din timpul lui Tudor Vladimirescu, și inevitabile resorturi sociale care sunt de căutat în fiecare caz în parte, iar nu la nivel de grup sau treaptă socială.

1.4. Referindu-se la starea de mizerie a țărănimii, unii dintre observatorii străini ai realităților din Principate remarcă contradicția dintre această stare și ceea ce li se pare a fi atitudinea de resemnare a locuitorilor. Evident, în parte cel puțin, constatarea era corectă; starea de resemnare, de depresie colectivă, la care se referă unele izvoare din primele două decenii ale secolului al XIX-lea – cu referire mai ales la marea masă a contribuabililor – este reală.

O analiză a mentalităților și vieții cotidiene din această perioadă nu poate decât să confirme o acută stare de resemnare și descurajare, de „adormire” sau „amortire”, ca să folosim terminologia izvoarelor. Chiar din unghiul de vedere al istoriei mentalităților, explicația nu poate fi găsită decât în „vitregia” istoriei, în multitudinea de factori potrivnici – pe plan intern și extern – care copleșesc nu numai pe individ, ci și grupurile sociale. Situația este cu atât mai explicabilă cu cât ea nu este proprie anilor premergători revoluției din 1821, ci deceniilor premergătoare.

Pentru cei mulți, răul vine de pretutindeni: de la domniile grecești, de la dregătorii greci, dar și de la boierii români, care se unesc cu grecii, de la bandele turcești de la sud de Dunăre care trec fluviul și devastează, de la turci, dar și de la ruși sau austrieci – în condițiile unor ocupații devastatoare. Salvarea nu poate veni de nicăieri, în lipsa speranței, soluțiile nu pot fi decât, fie de disperare, fie de resemnare (resemnare până la starea de decădere morală, de „îndobitocire”, cum se exprimă unele izvoare). În 1807, la începutul războiului ruso-turc, încheiat în 1812 cu încorporarea Basarabiei de către Rusia, un ofițer francez, voind să explice emigrarea birnicilor de rând peste Dunăre, ca soluție extremă, nota: „Administrația foarte despotică a Turcilor, dările cu care Domnul este obligat să supraîncarce țara pentru a putea plăti anual și a câștiga amici puternici la Constantinopol; maniera tiranică în care sunt ridicate aceste dări, vexațiile boierilor care se răzbună pe inferiorii lor pentru disprețul cu care Turcii îi tratează, războaiele în care Poarta a fost adesea antrenată, ale căror urmări Muntenia le-a resimțit din plin, și al cărui teatru ea a fost mereu, barbariile și cruzimile trupelor de ocupație în trecerea lor, toată această mulțime de flageluri distrugătoare, din care numai unul singur ar fi suficient pentru a devasta țara cea mai înfloritoare, contribuie în mod egal la scăderea numărului locuitorilor acestei provincii și face să crească zi de zi emigrarea lor”¹¹.

Dacă în lumea satelor sentimentul neputinței pare copleșitor, țăraniile găsind forme insipide de rezistență – fuga din fața agenților

¹¹ Apud N. Isar, *Principatele Române în epoca Luminilor. 1770–1830 – Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, 1999 pp. 228–229.

fiscali, dintr-un sat în altul, sau chiar emigrarea –, o oarecare luciditate există totuși în rândurile orașenilor, ale păturilor sociale de jos de la orașe și mai ales, –cum vom vedea –, în rândurile marilor boieri pământeni, afectați grav în interesele lor atât de domnul fanariot, cât și de acoliții săi greci.

Mai mult decât în lumea satelor, conflictele de proprietate, rezistența împotriva tendinței domnilor și a unor mari boieri de acaparare a moșiilor orașelor, capătă unele forme cât de cât organizate: la Ploiești, de pildă, în 1809, orașenii se ridică împotriva stăpânirii moșiei orașului de către beizadea Costache Caragea, autoritățile având să constate cu acest prilej rolul pe care îl avusese în instigarea locuitorilor „sudiții franțozești”¹²; la Iași, în iunie 1819, se declanșează o veritabilă răscoală în cartierul Tătărași împotriva abuzurilor funcționarilor administrativi, prilej cu care arnăuții domnești au tras în mulțime, lăsând în urmă morți și răniți. Deosebit de înverșunată, în ajunul declanșării mișcării lui Tudor Vladimirescu, a fost acțiunea locuitorilor orașului Târgoviște (durând din toamna anului 1820, până în primăvara următoare), îndreptată împotriva domnitorului Al.Suțu, care hotărâse, cu ajutorul unor mari boieri, să răpească moșia orașului pentru a o da ca zestre fiicei sale¹³. Imaginea delegaților târgovișteni, în octombrie 1820, intrând în București, pe podul Mogoșoaiei și deplasându-se, cu jalba în proțap și cu rogojini aprinse, spre curtea domnească – așa cum ne este ea sugerată, în relatarea lui I.Ghica – este semnificativă pentru o stare de spirit pe care o întâlnim la această dată și în alte târguri din Țara Românească și Moldova. Așa după cum, semnificativă pentru năravurile timpului era și modalitatea „celor mari” de rezolvare provizorie a acestui caz; la capătul unei anchete, de aproape o lună, domnul dă un nou hrisov contrasemnat și de boierii pământeni – care au rezistat la început, dar apoi au cedat –

¹² C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*, București, 1972, pp. 71–72.

¹³ C. Șerban, *Aspecte din lupta orașenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea (I-II)*, în “Studii”, 1960, nr. 6, pp. 44–45; 1961, nr. 3, pp. 652–654.

contestând dreptul târgoviștenilor. Li se vor face dreptate ceva mai târziu, după declanșarea mișcării lui Tudor, în martie 1821, când la București, în Divan, în fața unei noi delegații a orășenilor, și cu acordul văduvei lui Al. Suțu, erau arse atât hrisovul domnesc, cât și anaforana nedreaptă a boierilor pe care el se baza.

Cum am mai observat, în ansamblul frământărilor care au anticipat mișcarea din 1821, o însemnătate aparte au avut cele din rândurile boierimii, îndreptate împotriva aceluiași domni fanarioți; pentru înțelegerea stărilor de spirit care au dus la ridicarea din 1821 importante ni se par a fi nu numai acțiunile antifanariote propriu-zise inițiate de boierimea pământeană, ci chiar frământările sau tensiunile din sânul acestei categorii sociale.

Pentru mișcările antifanariote din intervalul imediat premergător mișcării din 1821, inițiate de boierii pământeni, izvoarele interne și externe ne oferă date destul de prețioase. Astfel, o mărturisire interesantă găsim, de pildă, într-un memoriu al colonelului rus I.P.Liprandi: „Încă din timpul domniei lui Caragea – scrie acesta – multe persoane interesate din Țara Românească au încercat, în secret, în repetate rânduri, să instige poporul la o răscoală generală împotriva cărmuirii acestui domn”¹⁴. Convingerea marilor boieri că domnul fanariot nu putea fi înlăturat printr-o conspirație restrânsă, ci numai – vrând, nevrând – prin apel la mulțime, decurgea din experiență. În 1816, împotriva lui Caragea avusese loc complotul lui Mihail Gross¹⁵; împotriva aceluiași domn, mișcarea unui grup de boieri în frunte cu marele ban Constantin Filipescu, de asemenea, se încheiase cu

¹⁴ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. V, București, 1962, p. 409 (în continuare, D.I.R., 1821). Despre însemnătatea acestor izvoare – memoriile colonelului rus –, vezi A. Oțetea, *Valoarea documentară a memoriilor lui I. P. Liprandi*, în “Scrieri istorice alese”, ed.cit., pp. 213–228.

¹⁵ Vezi Nestor Camariano, *Un document important referitor la organizația revoluționară din București (1816). Denunțul înaintat lui Ioan Vodă Caragea*, în “Studii”, IX (1956), nr. 5, pp. 127–130; I. Ranca, *Un document intern referitor la complotul organizat de Mihail Gross împotriva lui Ioan Vodă Caragea din 1816*, în “Studii”, XV (1962), nr. 2, pp. 389–404.

un eșec, conspiratorii fiind întemnițați. Motivația tendințelor antifanariote ale marilor boieri pământeni nu scapă observatorilor contemporani, și nici caracterul precar al patriotismului unora dintre ei. „Boierii pământeni – va nota, ani mai târziu, Dimitrie Macedonski – își deplângeau patria numai atunci când erau înlăturați din dregătorii și loviți în interesele lor”¹⁶.

Intervalul de interregn provocat de fuga lui I.Caragea în 1818 a provocat vii frământări în rândurile boierilor, semnificative atât pentru starea lor de spirit, cât și pentru starea de anarhie în care se găsea societatea românească la această dată. În acest sens, amănunțele pe care ni le oferă Zilot Românul (Ștefan Fănuță) nu ni se par inutile. Într-un scurt interval – de la fuga lui Caragea, până la venirea în țară a noului domn, Al.Suțu – ar fi avut loc la București, succesiv, patru „rebelii”¹⁷: prima dintre ele era provocată de „arnăuțime și alte semiții streine”, în frunte cu un greco-arnăuț, Iordache Olimpiotul, care ar fi urmărit „o mare jefuire a tagmei boierești și negustorești și o desăvârșită prăpădenie a toatei obști a țării”; din fericire, notează cronicarul, această rebelie „a fost preîntâmpinată cu mijloace prea înțelepte” de un „vârf” al boierimii pământene, Gr. Brâncoveanu. O a doua tulburare avea loc împotriva mitropolitului și episcopilor greci, a dascălului de frunte al Academiei domnești, Veniamin din Lesbos (grec, „românilor defăimător”), precum și împotriva altor greci; era aceasta o „rebelie” a boierilor pământeni împărțiți în „țarafuri”: „unii zicea ca să se surpe din scaun Mitropolitul și Episcopii greci și să se pue Români, să se izgonească acei boieri greci din patrie, cum și numitul dascăl Veniamin, ca niște netrebnici – alții, să împotriviră la această pornire”.

O a treia tulburare, după Zilot Românul, avea loc în chiar sânul marilor boieri pământeni, „fiecare din ei voind a conduce” – tulburare ajunsă până aproape de „a veni la arme unii asupra

¹⁶ *D.I.R.*, 1821, vol. V, p. 519.

¹⁷ Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *A treia domnie a lui Alexandru-Vodă Suțul*, în “Opere complete”, ed.cit., pp. 114–116.